

EN EPISODE FRA DE SIDSTE DAGE AF SVENSKEKRIGEN 1658—60.

**Kaptajn Robert Colnet tager Prins Emanuel af Anhalt
til Fange paa Rødegaard i Vindekilde By.**

Af Kaptajn O. Bauditz.

Efter Slaget ved Nyborg og Fyens Generobring i November 1659 var Svenskernes Magt i Danmark vel brudt, men Kjøbenhavn var dog stadig en indesluttet By og Sjælland besat af svenske Tropper. Endnu den 24. December (3. Januar 1660) »gjorde os Svecus som forgangen Aar en urolig Juleaften med hans Spøgen og Allarm«, saa at alle Mand i Fæstningen kom til Volds og »posterede sig in armis.«¹⁾

Guerrillaen fortsattes; ja selv efter Carl Gustavs Død d. 13. (23.) Februar, da Fredsslutningen kun var et Tidsspørgsmaal, har man forsøgt at bibringe den Fjende, der gennem saa mange Aar havde pint og plaget Befolkningen, al den Skade, man evnede.

Fra Midten af Marts Maaned har vi Beretningen om den danske Artillerikaptajn Robert Colnets dristige *Strategema* mod Dragsholm, i hvis Omegn Prins Emanuel af Anhalt-Plötzkau laa indkvarteret med sit Rytterregiment. Før Begivenheden nærmere søges udredet, skal gives et kort Rids af Dramaets to Hovedpersoner.

*

¹⁾ Hjørings Leyrs Krantz 1660 og Bircherods Dagbøger (om de sidste se Note 14).

Den 5. December 1652 havde Frederik III antaget Robert Colnet²⁾ som kgl. Glasbrænder (-mester) og ladet et Glasværk indrette for ham »til vort eget Behov«. Men Colnet udvidede med Kongens Tilladelse snart sin Virksomhed til ogsaa at brænde Glas for private; det først indrettede Værk blev for indskrænket, og i 1656 paabegyndtes paa Slotsholmen ved Løngangen bag Slottet Anlægget af et nyt stort Glasbrænderi, som i 1658 — 3 Maaneder før Carl Gustavs Fredsbrud — af Frederik III tilskødedes Colnet.

Glasbrænderens Virksomhed blev brat afbrudt af Krigen, og han har straks fulgt Opfordringen til »at vise Mands Mod og Hjerte« og »gøre Assistance«, thi allerede den 6. September blev han udnævnt til Stykjunker (nærmest Sekondløjtnant i Artilleriet) og umiddelbart før Hovedstormen det følgende Aar til Stykløjtnant; og som saadan fører han Natten mellem den 10. og 11. Februar Kommandoen paa Helmers Skanse. Glasmesteren maa vel have haft nogle Forudsætninger for netop at blive Artillerist, og hans Uddannelse som saadan fremmes ved kgl. Resolution af 11. Marts 1659: »Vor Fyrværker Hans Turbansen³⁾ underviser Robbert Colnet i Fyrværks Videnskab og anden dets Tilbehøring, som paa Tøjhuset læres«. En Maanedstid efter bliver Colnet Kaptajn af Artilleriet

²⁾ Om Robert Colnet se Nyrop: Danmarks Glasindustri indtil 1750. Hist. Tidssk. 5 R. I. Hirsch: Fortegnelse over danske og norske Officerer 1648—1814 (Kgl. Bib.). Dansk biografisk Leks.

³⁾ Hans Turban (de Scarron) var Italiener af Fødsel. Fra 1653 Artilleriløjtnant ved Tøjhuset. D. 22. Jan. 1657 Bestalling som Tøjmester i Fredericia. Fyrværkerhauptmand i Nov. 1659. Død 1669. (Hirsch.)

(25. April) og vistnok med sit Kompagni, stort 16 Mand, tildelt Feltmarchal Hans Schacks Hær.¹⁾

*

Prins Emanuel (Immanuel) af Anhalt-Plötzkau²⁾ var i 1657, 25 Aar gammel, traadt i Carl X Gustavs Tjeneste samtidig med, at hans fire Aar ældre Fætter, Johann Georg (II) af Anhalt-Dessau paa Foranledning af den store Kurfyrste Friderich Wilhelm ombyttede den svenske Krigstjeneste med den brandenburgske. Prins Johann Georg foretog ikke dette Skridt med let Hjerte, men Vejen til Erhvervelsen af en eftertragtet Brud, Kurfyrstens Svigerinde, Henriette Catharina af Oranien, gik over Brandenburg. Prinsen beundrede Carl Gustav, og denne satte stor Pris paa den unge modige og kønne Fyrste, der havde gjort udmærket Fyldest som Regimentschef under det polske Felttog og udvist den største Bravour ved Indtagelsen af Frederiksodde (Fredericia) i Oktober 1657.³⁾

Nu var Prins Emanuel indtraadt i den store Stab af tyske Fyrsteofficerer i Svenskekongens Tjeneste: Pfalzgreverne Adolf Johann (Carl Gustavs Broder) og Philip af Sulzbach, Markgreverne Carl Magnus af Baden og Friderich af Baden-Durlach, Landgreve Friderich af Hessen-Homburg m. fl.

¹⁾ Liste over Hæren i Fyen og Jylland 31. Marts 1660: Artilleri 5 Kompagnier. — — (3) Robert Colnet 16 Mand. (Vaupell: Den danske Hærs Hist. II 1876 S. 821).

²⁾ Bertram, Ph. E. Geschichte des Hauses u. Fürstenthums Anhalt 1780—82. II. Anhaltische Fürsten-Bildnisse. Herausgegeben v. E. Frankenberg. Bind II. Allgemeine Deutsche Biographie VI. 1877. (Art.: Emanuel Lebrecht zu Anhalt-Köthen).

³⁾ I December 1658 foretog Johann Georg som brandenburgsk Generalløjtnant »Baadovergangen til Als og fik efter Erobringen af Sønderborg og Nordborg hele Øen i sin Magt«. (S. A. Sørensen: Kjøbenhavns Belejring og Fyens Generobring (1896). S. 140.

Prinsen indtog en ret beskedent Plads mellem de tyske Fyrster. Ved Fyrstendømmet Anhalts Deling i 1603 mellem 5 Brødre — en Deling, der resulterede i Dannelsen af de fire Linier: Dessau, Bernburg, Zerbst og Köthen — havde Prins Emanuels Fader, Fyrst August, givet Afkald paa Köthen til Fordel for sin yngre Broder Ludwig mod Udbetaling af en Pengesum, Bibeholdelsen af Successionsret for sig og sine Arvinger samt Erhvervelsen af Amtet Plötzkau med det v a s t e og monumentale Slot i gotisk Renaissance Stil. Tre Aar før Prins Emanuel gik i svensk Tjeneste, var Faderen død, Farbroderen var barnløs og Emanuels ældre Broder Lebrecht Arving til Fyrstendømmet.

Straks efter sin Indtrædelse i den svenske Hær deltog Prins Emanuel i Overgangen over de islagte Bælter, vistnok som Underfører i et af de af Fættøren hvervede tyske Rytterregimenter («gamle» og »ny« Regiment Anhalt), og efter Roskildefreden i Februar 1658 blev han Regimentschef. »Prins Emanuel af Anhalts Rytterregiment«⁷⁾ dannedes af en Del af de Ryttere, som Danmark i Henhold til den haarde Fred maatte afgive til Sverige, og den unge »Øverste« fik her en særlig vanskelig Kommandopost. Regimentet blev i de sidste Dage af Februar eller i de første Dage af Marts lagt i Kvarter paa Lolland (Maribo, senere i Nakskov), og i Løbet af ganske faa Dage var 64 af dets Ryttere deserterede. Prinsen gjorde alt, hvad muligt var, for ved Hjælp af de tysk-svenske Regimenter, der stod paa Lolland, at indfange Desertørerne, men under de frugtesløse For-

⁷⁾ Sml. J. Levin Carlbom: Tåget över hält etc. 1910 S. 395 og K. C. Rockstroh: Udviklingen af den nationale Hær i Danmark I 1909 S. 350.

søg herpaa (de lollandske Bønder stod vel de flygtede bi af al Evne) gjorde Regimentet Oprør den 17. Marts, og syv hele Kompagnier samt Størsteparten af de tre andre rømte. Det havde været Meninge allerede i Begyndelsen af Marts at føre Regimentet fra Lolland over Langeland til Nordtyskland, men Isen var den Gang ikke længer at stole paa, og da senere Massedesertioner og Oprør gjorde Regimentets Rekonstruktion nødvendig, blev Resultatet, at Prins Emanuel endnu i Maj »var kvar«. I Slutningen af Maaneden forlod han imidlertid Regimentet, der overlodes til Oberst Jacomo de Colombo, som førte det til Livland.

Under den anden svenske Krig fik Prins Emanuel Kommando over (gamle?) Regimentet Anhalt, og ved Hovedstormen paa København var hans Regiment ved den første Attake i Kavallerireserven under Sulzbach. Prinsen blev her saaret, dog ikke alvorligt, og ved Aarsskiftet træffer vi ham og hans Regiment ved Kalundborg, hvor Regimentet Anhalt er blandt de Afdelinger, som besørger Strandvagten. I de Oplysninger, som det danske Krigskollegium modtog om den svenske Styrke paa Sjælland, findes følgende om Regimentet i Januar 1660: »— — Det Anhaltiske Regiment er indkvarteret ved Kalundborg (logiret bey Callenburg), det er fire Kompagnier stærkt (300 Mand) og tilbøjelig til Optøjer (geneigt zur Revolt)^s).

*

Det er ikke oplyst, hvad der er foregaaet paa Dragsholm i den nærmeste Tid efter de svenske Troppers Landgang paa Sjælland i August 1658°).

^o) Krigskoll. Indkomne Sager Jan. 1660.

^o) C. Axel Jensen: Dragsholm. Danske Herregaarde. Sjælland. 1922.

Enten Slottets ringe Besætning har forsøgt et Forsvar eller uden Kamp har overgivet Herregaarden til Svenskerne, saa blev baade Dragsholm Hovedbygning og hele Egnen deromkring ilde medhandlet. Selve Slottet er maaske først blevet »lagt ganske øde og ruineret«, da Svenskerne efter Nederlaget ved Nyborg frygtede for Landgang fra Fyen, og Prins Emanuel har, da han med sit Regiment blev forlagt til Kalundborgegnen, ikke kunnet opslaa sit Hovedkvarter paa Dragsholm Slot, men har maattet nøjes med at indlogere sig paa den forøvrigt meget anselige og herskabelige Rødegaard¹⁰⁾.

Og det er her, den danske Kaptajn gør ham til sin Fange.

*

Den Colnetske Sjællands-Ekspedition er ganske i Tidens Stil. Det er ikke alene de mer eller mindre troværdige mundtlige og skriftlige Overleveringer og Beretninger fra en senere Tid, vi her har at holde os til, men ogsaa til samtidige Breve, der omtaler Begivenheden, først og fremmest til selve Feltmarchal Schacks Beretning om Episoden. I et Brev¹¹⁾ til Kongen dateret Odense den 26. Marts (1/4) 1660 kvitterer Feltmarchallen med allerunderdanigst Reverentz for Modtagelsen af en kgl. Skrivelse af 12. s. M. og lover i H. t. dennes Indhold at gøre sig al mulig Flid for at forsvare saavel Jylland som Øen Fyen. Han beklager sig over de store Vanskeligheder, han maa kæmpe med, navnlig volder Conserveringen af Rytteriet ham Bekymringer; paa Grund af Mangel paa Fourage mister det den ene Hest efter den anden (»ein Pferd nach dem andern

¹⁰⁾ Opført af Ridefogeden Christen Pedersen Poder.

¹¹⁾ Krigskoll. Indkomne Sager Marts 1660.

dahin felt«), og det er ham ikke muligt at holde Rytteriet oppe paa en større Styrke end 5—600 Mand. Ved alle Midler vil han dog søge at opretholde det, og ved dets Hjælp som ved Hjælp af det ret talrige Fodfolk, han raader over, haaber han ved Guds Bi-stand og saavidt menneskelig Evne rækker at holde Øen.

»Imidlertid vil jeg allerunderdanigst berette Deres Kgl. Majestæt, om hvorledes en Kaptajn af Artilleriet ved Navn Robertus Colnet med 16 Mand af Generalløjtnanterne Ahlefeldt blev udkommanderet paa en Entreprise. Han sejlede med et Fartøj (eine Shjute) fra Nyborg og erfarede paa Øen Samsø, at Fyrsten af Anhalt var indkvarteret ovre paa Sjælland. I 3 Dage var han og hans Folk paa Seierø (Sirø), og den tredie Dags Aften satte han over til Sjælland yderligere ledsaget af 30 bevæbnede Bønder fra Seierø, som han havde formaaet til at yde Assistance. Ved 2-Tiden om Natten naaede de frem til Fyrstens Kvarter, der var hos en Herredsfoged i en Landsby en Fjerdingsvej inde i Landet tæt ved Dragsholm, og som var besat af Fyrstens Ryttere. Ledsaget af fem Mand trængte Kaptajnen ind i Fyrstens Sovekammer efter at have opbrudt Laasen ved et (Pistol)skud, der saarede Kaptajnen i Haanden. Haandgranater kastedes ind til Fyrsten, og efter at nogen Modstand havde fundet Sted, under hvilken vor Fører (unser Guidan), der var en af Deres Majestæts Undersaatter, blev skudt, ligesom en af Fyrstens Pager blev dødelig saaret, bragtes Fyrsten, hans Kammerjunker-Page, Kammertjener, en Kok og seks Ryttere som Fanger hertil.

Deres Kgl. Majestæt bedes bestemme, om den nævnte Fyrste skal overgives til de holstenske Kommissærer, eller hvad der ellers skal foretages med ham.

Allerunderdanigst forventende Deres Majestæts Bestemmelse herom

Deres Kgl. Majestæts
allerunderdanigste Tjener
Hans Schack.

Under samme Datum og ligeledes fra Odense sender Claus Ahlefeldt en Skrivelse¹²⁾ til sin Fætter, den kendte Diplomat og Officer Ditlev Ahlefeldt, i hvilken den raske Generalløjtnant tillægger sig en stor Del af Æren for den Colnetske Ekspedition.

Det hedder i Brevet:

»— — Og lader jeg Dem venligst vide, at jeg efter at have bragt i Erfaring, at Fyrsten af Anhalt skulde være indkvarteret paa Dragsholm (Draxholm) i Sjælland ikke langt fra Kysten for at holde Vagt, udsendte min Kaper med nogle af mine egne Folk »auf selben Anschlag«, hvilket ogsaa lykkedes dem saa vel, at de uden at miste en eneste Mand i Forgaars bragte Fyrsten samt fire Standarder til mig. Fyrsten var ikke lidt bragt fra Koncepterne derover (nicht wenig deswegen pertubiret), da han ikke havde ventet et saadant Overfald fra min Side, medens jeg for min Del kun kunde ønske at faa mere Bytte af samme Slags — —.«

Endelig omtaler Baron de Goes, kejserlig Gesandt i Kjøbenhavn 1657—1662, Begivenheden i et Brev til Filip IV af 24. April 1660 og ligeledes i Brev af 26. April til Marquis la Fuente¹³⁾.

I Brevet til Kong Filip fortæller Goes:

»En af Kongen af Danmarks Tjenere (Glasbrænder hos ham) gik med to smaa Fartøjer og nogle smaa Stykker Skyts over fra Fyen til den sjællandske Kyst, og da Prinsen af Anhalt, som havde sit Kvarter der, saa ham ude paa Søen, fik han Mistanke og lod Vagterne fordoble; alligevel fik Glasbrænderen Lejlighed til at gaa i Land om Natten, rykkede ind i den By, hvor Prinsen var, med falsk Allarm og mange Trommer, tog ham til Fange og førte ham over til Fyen.«

Brevet til la Fuente er saa nogenlunde ligelydende med Brevet til Kongen, dog nævner Goes her Glasbrænderen ved Navn: Robert, og angiver, at

¹²⁾ Af Geheimeraad Ditlev Ahlefeldts Memoirer, Dagbogsop-tegnelser og Brevbøger. Ved Louis Bobé. 1895. S. 171 f.

¹³⁾ Breve skrevne fra Kjøbenhavn 1659—60 af den kejserlige Gesandt Baron de Goes. Ved E. Gigas. Hist. Tidsskr. 5 R. III.

Hertugen (d. e. Prinsen) laa med sit Regiment i Kelsør (Korsør)!

Som man ser, har Gesandten ikke været helt velunderrettet.

Fyrst Emanuel af Anhalt-Plötzkau,
1631—1670.

I Biskop Jens Bircherods Dagbøger¹¹⁾ for Aarene 1658—1708 er Begivenhederne fra Rødegaards-Ekspeditionen meget udførligt omhandlede.

Bircherod var vel kun et Par Aar gammel, da

¹¹⁾ Uddrag af Biskop Jens Bircherods hist.-biogr. Dagbøger 1658—1708. Udg. ved Chr. Molbech. 1846. S. 54 ff.

Robert Colnet udførte sit dristige Kup, og »vi maa erindre os, at hans latterlig-urimelige Hensigt at føre sit Livs Dagbøger tilbage til sin spædeste Barndom medførte, at han for at kunne fylde dem mangan Gang for denne Periode har taget de mest usikre Kilder, Bysnak, Kællingsnak, Ammestuefortællinger og løse Rygter til Hjælp«.

Dette er Udgifveren af Dagbøgerne Chr. Molbechs haarde (altfor haarde) Ord.

De Kilder, Bircherod har øst af for saa indgaaende at kunne berette om Kaptajn Robberts (og Samsøbonden Eiler Hansens) »mandige Krigspuds« har imidlertid ikke været af de nævnte plumrede Væld. Ja, sammenligner vi Biskoppens Fortælling om Begivenheden med Feltmarchallens officielle Rapport til Kongen, stemmer de to Beretninger saa vel overens, at vi med god Samvittighed kan yde de mange interessante Biomstændigheder, som Bircherod anfører, al Tiltro.

Den 21. (31.) Marts 1660 anfører Dagbogen:

En dansk Kaptajn ved Navn Robbert, som havde sit Kvarter paa Samsø, og een af Indbyggerne samme Sted, navnlig Eiler Hansen i Nordby, tog sig for ved et mandigt Krigspuds at forraske Fyrsten af Anhalt, Prins Immanuel, som var i kgl. svensk Tjeneste og nu laa i Vennekilde, en Landsby ved Dragsholm i Sjælland, indkvarteret, og mente sig for al Overfald at være sikker. Hvorfor ovennævnte tvende Personer tog nogle Soldater og Bønder af Landet til sig og (med Gevær forsynede) udsejlede derfra over til Seierø, en liden noget fra Dragsholm liggende Insul, hvor de fik nogle flere Bønder til sig conjungeret, saa at deres medhavende Mandskab af Soldater og Bønder blev saaledes 68 tilhobe. Med disse Folk samt en Skude og fire Baade satte de saa om Aftenen sildig (da Næet begyndte at lyse) fra Seierø igen og nærmere hen mod Sjællands Grund til deres desseins Udførelse.

Og under 22. Marts (1. April) fortælles videre:

Om Natten Kl. 1 satte Kaptajn Robbert og Eiler Hansen deres Anslag i Værk, da de lod 22 Bønder blive ved Baadene, men med 16 Personer gik de i Land og marcherede lige hen til Vennekilde, en Fjerdingvej fra Stranden, hvor Immanuel, princeps Anhaltinus, i Fogedens, Niels Pedersens, Hus logerede. Alle de svenske Soldater, som stod Vagt for hans Kvarter og var 8 tilhobe, skød de straks ihjel og gjorde saa Alarm mod Huset. Kaptajnen vilde indkaste af Vinduet i Sengekammeret til Fyrsten en Granat, hvilken stødte paa en Jernstang eller en Post i Vinduet og gav Slag tilbage til Kaptajnen og hans Folk, som stod udenfor in armis. Han raabte, de skulde alle plat lægge sig næsegrus paa Jorden, paa det Granaten ej skulde skade, hvilket gik an. Saa kastede han en anden Granat ind, for hvilken princeps flyede ind i et Secret. Straks derefter blev de Kammeret mægtige, antændte Lys og søgte om Fyrsten. Eiler Hansen opstødte Døren, hvor han var inde, og spurgte, om han vilde have Kvarter (vilde have Pardon). Fyrsten svarede: »Ja, jeg er fangen.« Blev straks iklædt og imidlertid bød for sin Ranzon 20,000 Rdl. Kaptajnen svarede, at han derpaa vilde sig betænke; men hastede dog med Fyrsten samt 8 af hans Tjenere, hvilke ligeledes blev fangne, hen til Baadene og roede saa fort med dem ud til Skuden, som laa noget længere derfra ud paa Dybet. — —

*

Naar de fleste senere Beretninger¹⁵⁾ om den anhaltske Fyrstes Tilfangetagelse paa Rødegaard har angivet Datoen for Affæren til den 22. April 1659, er denne Urigtighed fremkommen derved, at disse Beretningers forskellige Forfattere alle er tyede til Tyge Beckers Afhandling om Adlersborg (Dragsholm) i Folkekalendar for Danmark 1854. Becker har fortalt det Colnetske Eventyr efter Bircherods Dagbog, men har begaaet en for en Historiker ikke let undskyldelig Ligegyldighed ved

¹⁵⁾ Sml. saaledes Povl Hansen: *To hist. Mindesteder* (1900) og s. Forf. *Strejftog gennem Holbæk Amt* 1906. H. V. Clausen: *Fra Holbæk Amt*. 1918. (Traps Danmark.)

Læsningen af Dagbogens Tidsangivelse, idet denne ved en Trykfejl er anført som »Den 22 (1) April« i Stedet for »Den 22. Marts (1. April)«. Tillige er over Siden fejlagtigt sat Aarstallet 1659, medens over de foregaaende og følgende Sider rigtigt findes 1660.

Den Molbechske Udgave af Dagbøgerne anfører korrekt nok, at Kaptajn Robert og Eiler Hansen sejler fra Seierø om Aftenen den 21. (31.) Marts, og en opmærksom Læser vil da hurtigt blive klar over, at Ekspeditionen ikke er en god Maanedstid om at naa til Sjælland.

*

Fra Sjællandskysten satte Colnet og hans Kampfæller med deres Fanger om Bord »Kaasen hen ad Seierø igen, hvor de den Dag og efterfølgende Nat over forblev«; den 24. Marts (3. April) landede de paa Fyen og gik samme Dag til Odense, hvor de afleverede deres høje Fange til Feltmarchal Schack, af hvem »de blev med Ære undfangne«.

Fyrst Emanuels Fangenskab endte ved Fredslutningen i Maj; han tog sin Afsked fra svensk Tjeneste og traadte kort efter i Venedigs. Han deltog som en af Republikens Officerer i Forsvaret af Kandia paa Kreta (mod Tyrkerne); men før Fæstningens Overgivelse (Sept. 1669) var han dog atter i Hjemmet. Ved sin barnløse Broders Død i November 1669 blev han regerende Fyrste af Anhalt-Köthen; han giftede sig i Begyndelsen af 1670 med Grevinde Anna Eleonore af Stolberg-Wernigerode, men døde allerede efter otte Maaneders Ægteskab den 8. November 1670. Syv Maaneder efter hans Død fødte hans Gemalinde Sønnen Emanuel Lebrecht, hvis Sønnesøn Carl Georg Lebrecht (død 1789) i et Par Aar (29.

Jan. 1750—6. Oktbr. 1751) gjorde Tjeneste i Danmark som Ritmester ved Livgarden til Hest.

Robert Colnet blev kort Tid efter sin vellykkede Dragsholm-Ekspedition Major af Artilleriet (han nævnes som Stykmajor i August 1660), og der tilstodes ham 500 Rdl. aarlig for beviste Tjenester. Efter Krigen gjorde han vistnok adskillige Forsøg paa at genoprette Glasbrænderiets Virksomhed, men uden at dette synes at være lykkedes ham, derimod havde han bedre Held med sine Grundspekulationer og -indkøb, særlig i Terrænet omkring Stormgade, og blev her Bygherre i ret stor Stil, alt imedens han fortsatte sin militære Løbebane. Han blev Oberstløjtnant i August 1667, deltog Aaret efter i Belejringen af Landskrone Slot, var øverstbefalende over Artilleriet paa Volden i Kjøbenhavn 1677 og Chef for Artillerikompagniet i Hovedstaden 1680. Han døde 1694.

Robert Colnet var gift med Birgitte Cathrine du Pont, Datter af Tolderen i Ribe Marturin du Pont, og en af Ægteparrets Sønner, Robert, fulgte den fæderne Tradition og blev Artillerist; han var Stykjunger fra 1700 til 1705, da han udnævntes til Løjtnant ved Artillerikompagniet paa Bornholm; han blev 1723 Kaptajn og døde en halv Snes Aar efter.
